

Komisyoncuların Hal Kayıt Sisteminin etkinliği hakkındaki görüşleri: İzmir ili yaş sebze ve meyve toptancı hali örneği

Brokers' views on the effectiveness of the wholesale market registration system: A case study of fresh fruit and vegetable wholesale market in İzmir province

Hakan ADANACIOĞLU^{id}, Filiz KINIKLI^{id}, Gizem ÖZER^{id}, Cemile YILMAZ^{id}

Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova/İzmir

Sorumlu yazar (Corresponding author): H. Adanacioğlu, e-posta (e-mail): hakan.adanacioglu@ege.edu.tr

Yazar(lar) e-posta (Author e-mail): filiz.kinikli@ege.edu.tr, gzm.773@gmail.com, cemileylmz2@outlook.com

MAKALE BİLGİSİ

Alınış tarihi 09 Haziran 2019
Düzeltilme tarihi 22 Temmuz 2019
Kabul tarihi 26 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Hal Kayıt Sistemi
Toptancı halleri
Komisyoncular
Sebze ve meyve

ÖZ

Türkiye’de 11.03.2010 tarih ve 5957 sayılı kanun ile sebze ve meyve sektöründeki kayıt dışılığı önlemek amacıyla Hal Kayıt Sistemi kurulmuştur. Hal Kayıt Sistemi, Ticaret Bakanlığı’nın kontrolünde çalışan internet tabanlı bir kayıt merkezidir. Bu çalışmada Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı önlemek adına işlevsel olarak etkin çalışıp çalışmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Bu kapsamda, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kaynaklar Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Halindeki 30 komisyoncu ile anket yapılmıştır. Komisyoncuların Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı önlemedeki etkisi ve Hal Kayıt Sistemi hakkında gördükleri en önemli sorunlar çalışma kapsamında incelenen başlıca konulardır. Komisyoncuların %36.7’si Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı önlemede etkisinin olmadığını düşünürken, %30’u da bu konuda kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Komisyoncuların görüşlerine göre Hal Kayıt Sisteminde görülen en önemli sorun, üretilen ürünlerin önemli bir kısmının sisteme kayıt olmadan pazara arz edilmesidir. Bunun da en önemli nedeni olarak Hal Kayıt Sistemi hakkında üreticilerin bilgi eksikliği gösterilmektedir. Tarımsal üreticiler, Hal Kayıt Sistemine bildirim yapanlar içinde önemli paya sahiptir. Bu nedenle sistemdeki kayıt dışılığı önlemek amacıyla özellikle de üreticilere yönelik bilgilendirme ve sistemin nasıl kullanılacağına ilişkin eğitim çalışmaları önem taşımaktadır. Hal Kayıt Sisteminin etkin çalışması için sistemde yer alan tüm aktörlerin denetlenmesini sağlayacak şekilde sistemin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ayrıca, bazı teşvik mekanizmaları ile sisteme kayıt olmak cazip hale getirilmelidir.

ARTICLE INFO

Received 09 June 2019
Received in revised form 22 July 2019
Accepted 26 July 2019

Keywords:

Wholesale market registration system
Wholesale markets
Brokers
Vegetable and fruits

ABSTRACT

The wholesale market registration system was established by Law No. 5957/11.03.2010 in order to prevent unregistered transactions in the fruit and vegetable sector in Turkey. The wholesale market registration system is an internet based registration center that operates under the control of the Republic of Turkey, Ministry of Trade. In this study, the answer to the question of whether the wholesale market registration system works effectively in preventing unregistered transactions was sought. In this context, a survey was conducted with 30 brokers in İzmir Metropolitan Municipality’s Kaynaklar wholesale market for fresh fruit and vegetables. The most important problems about the wholesale market registration system as well as the effect of the registration system on preventing unregistered transactions are the main issues examined within the scope of the study. While 36.7% of the brokers thought that the wholesale market registration system had no effect in preventing unregistered transactions, 30% stated that they were undecided about this issue. According to the opinions of the brokers, the most important problem in the wholesale market registration system was the fact that a significant portion of the products produced were placed on the market without registration. The brokers emphasized that the most important reason for this was the lack of knowledge of producers about the wholesale market registration system. Agricultural producers have an important share among those reporting to the wholesale market registration system. For this reason, it is important to inform producers and to train producers about how to use the system in order to prevent unregistered transactions in the system. The system needs to be restructured to ensure that all the actors in the system are audited for the effective operation of the wholesale market registration system. In addition, registration with the system should be made attractive with some incentive mechanisms.

1. Giriş

Toptancı halleri, yaş sebze ve meyvenin toptan alım-satımının yapıldığı, fiyatın arz ve talebe göre oluştuğu toptan pazarlardır (Yılmaz ve Yılmaz 2002). 11.03.2010 tarihli ve 5957 sayılı “Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanunda” ise toptancı halleri, “asgarî koşulları taşıyan projeler çerçevesinde belediyeler ile gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan, malların ayrı ayrı yahut birlikte toptan alım ve satımı ile kaydının yapıldığı yerler” olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete 2010).

Türkiye, farklı iklim özelliklerine sahip olması nedeniyle çok farklı meyve ve sebze üretimine imkan vermektedir. Meyve ve sebze pazarlamasında çeşitli konumlarda çok sayıda aracı kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Türkiye’de yaş meyve ve sebze pazarlamasında en önemli aracı kuruluşu ise Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Halleridir (Aydın Can ve Engindeniz 2018). Türkiye’de taze sebze ve meyve pazarlaması alanında toptancı hallerinin önemli bir yeri vardır (Sayılı ve Civelek 2012).

Üretilen taze meyve ve sebzelerin belediye sınırları içerisinde uygun olan yerlerde satışının yapılabilmesi için mutlaka toptancı hallerinden satın alınmış olduğunun belgelendirilmesi gereklidir. Bu durum kayıt dışılığın önüne geçebilmek için bir yasal zorunluluktur. Bununla birlikte işlenmiş sebze ve meyvelerin perakende satışlarının yapılabilmesi için de toptancı hallerine girişin yapılmış olması gerekmektedir (Emeksiz ve ark. 2014).

Türkiye’de Toptancı Halleri ile ilgili 1960’lı yıllardan beri birçok yasa ve düzenleme çıkarılmıştır. 1960 yılında yürürlüğe giren ‘Toptancı Hallerinin Sureti İdaresi Hakkında Kanun’ kapsamında toptancı halleri belediyelerin sorumluluğunda yönetilmekteydi (Demirbaş 2001). Daha sonra 1995 yılında yürürlüğe giren ‘Taze Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ ile haller yasası tekrar değişikliğe uğramıştır. 1998 yılında söz konusu 552 sayılı KHK’de bazı değişiklikler yapılarak tekrar yasalması sağlanmıştır (Giray 1998). Yapılan değişiklikten yaklaşık 10 yıl sonra ‘Taze Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinin Değiştirilerek Kabulüne İlişkin Kanun’ çıkarılarak 552 sayılı haller kanunu tekrar değişmiştir. Genel olarak incelendiğinde bu yasalarda, ürün alım-satım işlemlerinin hallerdeki nasıl olacağı, bunları kimlerin yürüteceği, haldeki ürünlerin kalitesi, depolanması, standardizasyonu, ürün satış fiyatının belirlenmesi, haldeki pazarlama işlemlerinde karşılaşılan sorunların nasıl çözüleceği gibi konular ele alınmıştır (Sayılı ve Civelek 2012). Ayrıca, 552 sayılı KHK’de; yaş sebze ve meyvelerin öncelikle hallerde toplanması; serbest rekabet koşulları altında en uygun fiyat oluşumunun sağlanması ve denetimin geniş ölçüde belediyeler eliyle yürütülmesi esasları üzerinde durulmuştur (Sayın ve Mencet 2007).

Toptancı halleri ile ilgili yapılan son düzenleme ise 26.03.2010 tarihli ve 27533 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “5957 sayılı Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”dur (Resmi Gazete 2010). Bu kanun 07.07.2012 tarihli ve 28346 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Sebze ve Meyve Ticareti ve Toptancı Halleri Hakkında Yönetmelik” ile yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğin çıkarılış amacı, “sebze ve meyve ticaretinin kaliteli, standartlara ve gıda güvenilirliğine uygun olarak serbest rekabet şartları içinde

yapılmasını sağlamak, toptancı hallerini modern bir yapıya kavuşturmak, toptancı hali içinde veya dışında işlem gören sebze ve meyvelere ilişkin bilgileri elektronik ortamda tutmak, izlemek ve duyurmak, meslek mensupları ile diğer ilgilileri kayıt altına almak, bunlara yönelik veri tabanı oluşturmak, toptancı halleri arasında ortak bilgi paylaşımını ve iletişimi temin etmek, üretici ve tüketicilerin hak ve menfaatlerini korumak ve meslek mensuplarının faaliyetlerini düzenlemek” olarak belirtilmektedir (Resmi Gazete 2012). 11.03.2010 tarihli ve 5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun 3, 5, 9, 12, 15 ve 16. maddelerine dayanılarak hazırlanan bu yönetmelik ile kayıtlı olmayan araçların mümkün olduğu kadar ortadan kaldırılması, üreticilerin toptancı hallerine erişim maliyetlerinin azaltılması ve çiftçilerin ürünlerini doğrudan perakendecilere satabilmeleri hedeflenmiştir (Aysoy ve ark. 2015).

5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunundaki şüphesiz ki en önemli düzenleme Hal Kayıt Sistemidir. 07.07.2012 tarihinde 28346 sayılı resmi gazetede yayınlanan “Sebze ve Meyve Ticareti ve Toptancı Halleri Hakkında Yönetmelik”te Hal Kayıt Sistemi, “bakanlık bünyesinde elektronik ortamda kurulan ve internet tabanlı çalışan merkezi” ifade etmektedir. Elektronik ortamda kurulan ve internet tabanlı çalışan bu sistem ile sebze ve meyve ticaretinin kaliteli, standartlara ve gıda güvenilirliğine uygun olarak serbest rekabet şartları içinde yapılmasının sağlanması, toptancı hali içinde veya dışında işlem gören sebze ve meyvelere ilişkin bilgilerin elektronik ortamda tutulması, izlenmesi ve duyurulması, meslek mensupları ile diğer ilgililerin kayıt altına alınması, bunlara yönelik veri tabanı oluşturulması ve toptancı halleri arasında ortak bilgi paylaşımı ve iletişiminin sağlanması amaçlanmıştır (Resmi Gazete 2010; Adanacioğlu ve Yercan 2012). Hal Kayıt Sisteminin etkin bir şekilde çalışması ile sektördeki kayıt dışı işlemlerin önemli oranda sona ereceği ve sektörün kontrol altında tutulabileceği öngörülmüştür (Adanacioğlu ve Yercan 2012). Bununla birlikte, bugüne kadar Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı önlemek adına işlevsel olarak etkin çalışıp çalışmadığı konusunda somut bilgi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Hal Kayıt Sisteminin şüphesiz ki en önemli kullanıcıları toptancı hallerinde yer alan komisyonculardır. Nitekim, üreticiler satış bildirimlerini genelde toptancı hallerindeki çalıştıkları komisyoncular kanalı ile yetki vererek yapmaktadır. 5957 sayılı kanunda komisyoncular, malların toptan satışı amacıyla kendi adına ve başkası hesabına komisyon esası üzerinden çalışan meslek mensupları olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete 2010). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere komisyoncular, üreticiler yanında tüccarlar, perakendeciler ve ihracatçıların da dahil olduğu çok sayıda pazarlama kanal üyesi ile çalışan önemli bir aktör konumundadır. Bu çerçevede komisyoncular, Hal Kayıt Sisteminin uygulamaya geçtiği günden bugüne kadarki dönemde sistemin işleyişi ile ilgili sorulara en net yanıt alınabilecek aktörler olarak görülmektedir.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde; toptancı halleri ile ilgili yapılan araştırmalarda genellikle toptancı hallerinin işleyiş biçimleri ve toptancı hallerinin sorunları üzerinde durulmuş, hal yasalarını karşılaştıran ve yasal düzenlemeleri inceleyen çalışmalara rastlanmıştır (Yılmaz ve Yılmaz 2002; Hadimli ve Bulut 2004; Canik ve Alparslan 2010; Gözener ve Sayılı 2011; Adanacioğlu ve Yercan 2012; Coşkun 2014; Coşkun ve Tunalıoğlu 2015; Ölmez ve Demirörs 2015;

Apalı ve Bozcu 2018; Aydın Can ve Engindeniz 2018). Bununla birlikte, yapılan incelemelerde 5957 sayılı kanunun en önemli düzenlemesi olan ve kayıt dışılığı önlemek amacıyla kurulan Hal Kayıt Sisteminin işlevsel olarak etkin çalışıp çalışmadığı konusunda gerçekleştirilen bir araştırma ile karşılaşılmamıştır. Bu çalışma ile söz konusu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kaynaklar Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Halindeki komisyoncular örnek olay olarak incelenmiştir. Komisyoncuların Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı önlemedeki etkisi ve Hal Kayıt Sistemi hakkında gördükleri en önemli sorunlar çalışma kapsamında incelenen başlıca konulardır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini, İzmir Büyükşehir Belediyesinin Kaynaklar Yaş Meyve ve Sebze Halindeki komisyoncular ile yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Önceden yayınlanmış tezler, araştırmalar, makaleler, bildiriler ve proje raporları ise çalışmanın ikincil veri kaynaklarını oluşturmaktadır.

Araştırmada İzmir Büyükşehir Belediyesi Kaynaklar Yaş Meyve ve Sebze Halinde faaliyet gösteren ve görüşmeyi kabul eden 30 komisyoncu ile anket yapılmıştır. Tarım ekonomisi araştırmalarında en az 30 birimlik bir örneğin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Çiçek ve Erkan 1996). Anket yoluyla toplanan veriler, gerekli kodlamalar ve kontroller yapıldıktan sonra Excel ve SPSS paket programına girilmiştir. Elde edilen veriler temel tanımlayıcı istatistikler kullanılarak çizelgeler halinde özetlenmiştir. Komisyoncuların Hal Kayıt Sistemine ilişkin sorunları ise Best-Worst (En iyi-En kötü) analizi ile ortaya konulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Komisyoncular ile ilgili genel bulgular

Araştırma kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi Kaynaklar Yaş Meyve ve Sebze Halinde faaliyet gösteren 30 komisyoncu ile görüşülmüş ve komisyoncuların yaş ortalamasının 41.87 olduğu tespit edilmiştir. Komisyoncuların %50'si ortaokul mezunu iken %26.7'si lise, %23.3'ü ise ilkokul mezundur. Hane halkı büyüklüğü incelendiğinde ise komisyoncuların ailedeki birey sayısının (6.68) Türkiye (3.48) ve İzmir ili (3.04) ortalamasının oldukça üzerinde olduğu dikkat çekmektedir (İzmir Valiliği 2017). Bunun nedeni, komisyoncuların genellikle "geniş aile" olarak nitelendirilen anne, baba, çocuk, babaanne, dede vb. bireylerin hep bir arada yaşadığı geleneksel bir aile tipine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Yaklaşık 7 kişilik bir aileye sahip olan komisyoncuların ailesinden 3 kişinin aynı işle uğraşır olduğu görülmüştür. Bu durum komisyoncuların küçük yaşta aile yanında işe başladıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Komisyoncuların eğitim durumu, yaş ve komisyonculuk deneyimi incelendiğinde de bu durumu kanıtlar nitelikte sonuçlara varılmıştır (Çizelge 1).

Görüşülen komisyoncuların sosyal güvence durumu incelendiğinde ise %93.3'ünün sosyal güvencesinin Bağkur olduğu tespit edilmiştir. Kocaeli toptancı halinde görev yapan komisyoncular ile yapılan benzer bir çalışmada ise komisyoncuların %55'inin sosyal güvencesi Bağkur iken %30'unun sosyal güvencesinin SSK olduğu tespit edilmiştir (Aydın Can ve Engindeniz 2018).

Araştırma kapsamında görüşülen komisyoncuların yaklaşık 20 yıldır sebze-meyve ticareti ile uğraştığı belirlenmiştir. Aydın ilinde komisyoncular ile yapılan benzer bir çalışmada komisyoncuların %37.2'sinin 11-20 yıldır bu mesleği yaptıkları tespit edilmiştir (Coşkun ve Tunaloğlu 2015). Antalya ilinde 2002 yılında yapılan bir diğer çalışmada da komisyoncuların ortalama deneyim süresi 18.3 yıl olarak bulunmuştur (Yılmaz ve Yılmaz 2002).

Komisyoncuların yanlarında yaklaşık 7 kişi çalıştırdığı ve %93.1'inin yıllık cirolarının 200.001 TL ve üstü olduğu saptanmıştır. Görüşülen komisyoncuların %96.7'sinin komisyonculuk dışında bir gelirinin olmadığı, %86.7'sinin ise daha önce pazarcılık yaptıkları belirlenmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Komisyoncuların genel özellikleri.

Table 1. General features of brokers.

Genel Özellikler	Seçenekler	Sayı/Yüzde
Yaş (yıl)		41.87
Eğitim Düzeyi (%)	İlkokul	23.3
	Ortaokul	50.0
	Lise	26.7
Ailedeki birey sayısı (kişi)		6.68
Ailede komisyonculuk yapan kişi sayısı		3.03
Sosyal Güvence Durumu	Yok	3.3
	SSK	3.3
	Bağkur	93.3
	Emekli sandığı	0.0
	Yeşilkart	0.0
	Özel sigorta	0.0
Hal içinde sebze-meyve ticaretiyle uğraşma süresi (yıl)		19.43
Komisyoncunun yanında çalışan eleman sayısı		6.87
Yıllık Ciro (TL) (%)	100.000 TL'den az	0.0
	100001-150.000	0.0
	150.001-200.000	6.9
	200.001 ve üstü	93.1
Komisyonculuktan önce yapılan iş (%)	Pazarcılık	86.7
	Tüccar	3.3
	Üretici	6.7
	Nakliyecilik	3.3
Bilgisayar kullanmayı bilme durumu (%)	Evet	93.3
	Hayır	6.7
Komisyonculuk dışı gelir (%)	Var	3.3
	Yok	96.7

3.2. Komisyoncular tarafından alım-satımı yapılan ürünler ve ticareti

Araştırma kapsamında görüşülen komisyoncuların ürünlerini genellikle üreticilerden tedarik ettikleri belirlenmiştir. Aydın ilinde komisyoncular ile yapılan benzer bir çalışmada da, komisyoncuların %89.5'inin, Antalya ilinde yapılan bir çalışmada ise %80.5'inin ürünleri üreticilerden tedarik ettikleri tespit edilmiştir (Coşkun 2014; Yılmaz ve Yılmaz 2002). Komisyoncuların en fazla sattığı ürünler ve sattıkları yerler incelenmiştir. Buna göre; komisyoncular soğanın %46.25'ini pazarcılara, %39'unu marketlere satmaktadırlar. Patatesin ise genellikle pazarcılara, marketlere ve yemekhane- restoran gibi toplu tüketim yerlerine satıldığı saptanmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Komisyoncuların ürün satış yerleri*.**Table 2.** Marketing channels where brokers sell products.

Ürün Adı*	Market(%)	Manav(%)	Pazaracı(%)	Okul, hastane, askeri birlik, fabrika yemekhaneleri, otel, restoran (%)	İhracatçı (%)
Soğan	39.00	23.75	46.25	25.00	-
Patates	39.64	27.22	44.17	42.50	-
Mandalina	48.75	33.75	51.11	32.50	87.50
Şeftali	40.00	33.18	44.23	35.00	55.00
Elma	42.78	32.27	40.42	45.83	-
Armut	36.25	39.00	45.00	22.50	-
Domates	31.67	22.50	33.75	31.43	-

*Birden fazla cevap verildiği için toplam %100'ü aşmaktadır.

Komisyoncu; üreticilerin ve tüccarların getirdiği malları kendi komisyonunu kesmek koşuluyla onları çıkarları doğrultusunda başka tüccarlara, pazarcılara, marketlere vb. satmakla yükümlüdür. Komisyoncunun bu satıştan çıkarı toptancı hal kanunlarına göre en fazla %8 oranında olmak zorundadır. Komisyoncu, yaptığı satışlara karşılık olarak fatura kesmek ve kestiği faturaları günlük bordro halinde hal müdürlüğüne teslim etmekle yükümlüdür. İlave olarak, satış tutarından %8 komisyon, %2 rüsum, %2 stopaj kesmektedir (Yılmaz ve Yılmaz 2002). Komisyoncular, ürünleri genellikle üreticilerden temin etmektedirler. Üreticilerin komisyonculara ürününü satarken bazı kesintiler olmaktadır. Komisyoncular, bu kesintilerin %8.6'sının komisyon, %3.7'sinin ise vergi olduğunu belirtmişlerdir (Çizelge 3).

Hal rüsumu; malları satın alanlarca toptan satış bedeli üzerinden toptancı hali bulunan belediye veya işletmelere ödenen meblağdır. Hal kanununda yapılan düzenlemeler ile kayıt dışı işlemleri azaltmak hedeflenmiştir. Bu çerçevede, "malları satın alanlarca toptan satış bedeli üzerinden ödenen meblağ" olarak tanımlanan hal rüsumu azaltılmıştır. Buna göre; toptancı halinde satılan mallardan %1, toptancı hali dışında satılan mallardan %2 oranında hal rüsumu tahsil edilmektedir. Ayrıca iyi tarım uygulamaları kapsamında sertifikalandırılan ürünlerden ve organik tarım faaliyetleri esaslarına uygun olarak üretilen sertifikalı ürünlerden hal rüsumu alınmamaktadır (Adanacıoğlu ve Yercan 2012).

Satışta hal rüsumunu kimin ödediği sorulduğunda ise komisyoncuların %66.7'si kendilerinin ödediklerini söylemişlerdir. Hal rüsumu ödediğini belirten komisyoncuların yıllık ödediği hal rüsumu ise ortalama 41.1 TL'dir (Çizelge 3).

Komisyonculara hal rüsumu oranını ne düzeyde bulduklarına dair soru yöneltildiğinde; %43.3'ü yüksek bulunduğunu belirtmiştir. Aydın ilinde komisyoncular ile yapılan benzer bir çalışmada da komisyoncuların %55.3'ü kesintilerin yüksek olduğunu düşünmektedir (Coşkun 2014).

3.3. Komisyoncuların Hal Kayıt Sistemi hakkındaki görüşleri

Hal kayıt sistemi, daha önceki Hal kanunlarında bulunmayan 5957 sayılı kanunla hayata giren bir yeniliktir. Hal Kayıt Sistemi hale giren ve çıkan bütün tarımsal ürünlerin üretildiği yeri, adını, cinsini gösteren, alıcı ve satıcı bilgilerini de içeren elektronik ortamda kurulan ve internet tabanlı olarak çalışan merkezi bir sistemdir (Adanacıoğlu ve Yercan 2012). Komisyoncuların %93'ü Hal Kayıt Sisteminin kullanımı hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir (Çizelge 4).

Komisyonculara üreticilerin Hal Kayıt Sistemine bildirim yapip yapmadıkları sorulmuştur. Komisyoncuların %40'ı

Çizelge 3.

Table 3. Legal deductions paid by brokers and their views on these deductions.

Yöneltile Sorular	Seçenekler	Yüzde (%)
Üreticilerden ürün alımındaki kesintiler	Komisyon	8.6
	Vergi	3.7
Satışta hal rüsumunu Ödeme Durumu	Üretici	10.0
	Kendim	66.7
	Üretici ve Kendim	23.3
Yıllık ödenen hal rüsumu miktarı (TL)		41.1
Hal rüsumu oranının düzeyi	Düşük	20.0
	Orta	36.7
	Yüksek	43.3

Çizelge 4.

Table 4. The use of wholesale market registration system by producers according to brokers' views.

Yöneltile Sorular	Seçenekler	Yüzde (%)
Hal Kayıt Sistemini kullanmayı bilme durumu	Evet	93.3
	Hayır	6.7
Komisyonculara göre üreticilerin Hal Kayıt Sisteme ürünlerinin satışını bildirme durumu	Hiçbiri Bildirmiyor	13.3
	Çok Azı Bildiriyor	26.7
	Yarıya Yakını Bildiriyor	20.0
	Büyük Kısmı Bildiriyor	40.0
Komisyoncuların, üreticilerin Hal Kayıt Sistemine nasıl bildirim yaptıkları konusunda bilgileri	Hepsi Bildiriyor	0.0
	Hale doğrudan başvuruyorlar	36.7
	Çağrı merkezi ile yapıyorlar	-
	İnternet (e-bildirim) ile yapıyorlar	16.7
	Akıllı telefon uygulaması ile yapıyorlar	30.0
Komisyonculara göre Üretici adına biz yapıyoruz	Ticaret Bakanlığı ticaret il müdürlüğü aracılığıyla yapıyorlar	-
	Üretici adına biz yapıyoruz	16.7
	Uğraşmak istemiyorlar	10.0
Komisyonculara göre Üreticilerin Hal Kayıt Sistemine bildirim yapmaktan kaçınmalarının nedenleri	HKS hakkında bilgileri yok	26.7
	Vergi ödemekten kaçınıyorlar	56.7
	Diğer	6.7
Komisyonculara göre Hal Kayıt Sisteminin çalışma durumu	Hiç iyi çalışmıyor	20.0
	Biraz iyi	6.7
	Orta (kararsız)	6.7
	Oldukça iyi	63.3
	Kesinlikle çok iyi	3.3

Üreticilerin büyük kısmının bildirim yaptığını, %26.7'si ise üreticilerin çok azının bildirim yaptığını belirtmiştir (izelge 4). Komisyonculara, Hal Kayıt Sistemine rn satışlarını bildiren üreticilerin bildirim miktarları sorulmuştur. Böylelikle, ürünlere göre sisteme kayıt olmayan ürün miktarlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Komisyonculara göre biber üreticisinin ürettiği ürünün %90'ını; soğan üreticisinin %82'sini; domates üreticisinin %83.12'sini; patlıcan, karpuz, kavun üreticisinin %80'ini; patates üreticisinin %78'ini; şeftali üreticisinin %76.06'sını; hıyar üreticisinin %75'ini; mandalina üreticisinin ise %66.25'ini bildirdikleri saptanmıştır (izelge 5). Bu sonuçlar ışığında, üreticilerin ürettikleri ürünlerin önemli bir kısmını Hal Kayıt Sistemine bildirdikleri anlaşılmıştır.

Çizelge 5. Komisyonculara göre Hal Kayıt Sistemine bildirilen ürünlerin oranı.

Table 5. Rate of products notified to the wholesale market registration system according to brokers' views.

Bildirim Yapılan rnler	Sayı*	Yüzde (%)
Soğan	5	82.00
Patates	15	78.00
Mandalina	16	66.25
şeftali	19	76.06
Domates	16	83.12
Hıyar	2	75.00
Biber	5	90.00
Patlıcan	1	80.00
Karpuz	1	80.00
Kavun	1	80.00
Genel	29	76.45

*Cevap veren komisyoncu sayısı.

Komisyonculara, reticilerin Hal Kayıt Sistemine nasıl bildirim yaptıkları sorulduğunda ise %36.7'si hale doğrudan başvuru ile %30'u ise akıllı telefon uygulaması ile bildirim yaptıklarını söylemişlerdir (izelge 4).

Komisyonculara göre üreticilerin Hal Kayıt Sistemine bildirim yapmaktan kaçınmalarının nedenleri sorulduğunda ise %56.7'si 'vergi ödemekten kaçınıyorlar' yanıtını vermişlerdir. Komisyoncuların %63.3 gibi büyük bir çoğunluğu Hal Kayıt Sisteminin genel olarak iyi çalıştığını düşünmektedirler (izelge 4).

Çizelge 6. Komisyoncuların Hal Kayıt Sistemi konusunda gördükleri en önemli ve en önemsiz sorunlar.

Table 6. The most important and most insignificant problems in the wholesale market registration system according to brokers' views.

Sorunlar	En iyi Frekans (B)	En Kötü Frekans (W)	B-W	Sqrt(B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)
Üreticilerin bu sistem hakkında bilgisinin olmaması ve bilgi eksikliği	26	1	25	5.10	100.00	0.81
Denetim yetersizliği (retilen önemli miktardaki ürünün Hal Kayıt Sistemine bildirilmemesi)	4	0	4	-	-	0.13
Araçların Hal Kayıt Sistemini bahane ederek üreticilere verdikleri fiyatı düşürmeye çalışmaları ve sonrasında ürünleri hale bildirmeyerek haksız rekabet oluşturmaları	0	0	0	-	-	0.00
Üreticilerin bilişim teknolojilerini (bilgisayar, akıllı telefon uygulaması, vb.) kullanmadaki yetersizlikleri	0	6	-6	-	-	-0.19
Hkmetin haller için uygulamaya çalıştığını mevzuatta sürekli değişim yaşanması	0	8	-8	-	-	-0.26
Hal Kayıt Sisteminin taraflar açısından kullanımının kolay (pratik) olmaması	0	11	-11	-	-	-0.35
Sistemin yavaş alışması	0	4	-4	-	-	-0.13

Bu çalışmada komisyoncuların Hal Kayıt Sistemi ile ilgili gördükleri en önemli ve en önemsiz sorunlar da ortaya konulmuştur. Bu amaçla En İyi-En Kötü Analizi (Best-Worst) yapılmıştır. Ortalama B-W değerine bakılarak komisyoncuların geneli itibariyle bir değerlendirme yapıldığında, komisyoncuların Hal Kayıt Sistemi hakkında gördükleri en önemli sorunun "reticilerin bu sistem hakkında bilgisinin olmaması ve bilgi eksikliği" olduğu belirlenmiştir (izelge 6). 0.81 ile en büyük pozitif ortalama B-W değerine sahip olan bu sorun bir anlamda Hal Kayıt Sisteminin temelinde bulunan en önemli sorunun ne olduğunu ortaya koymaktadır. Komisyonculara göre Hal Kayıt Sistemine ilişkin görülen en önemli ikinci sorun ise 0.13 B-W değerini ile "denetim yetersizliği" olarak saptanmıştır. Komisyoncular, üretilen önemli miktardaki ürünün Hal Kayıt Sistemine bildirilmediği görüşündedir.

En İyi-En Kötü analizi ile komisyoncuların Hal Kayıt Sistemi hakkında gördükleri en önemsiz sorunlara yönelik bir değerlendirme de yapılmıştır. Gerçekleştirilen analize göre (-) 0.35 ile en küçük negatif ortalama B-W değerine sahip olan Hal Kayıt Sisteminin taraflar açısından kullanımının kolay (pratik) olmaması komisyoncuların söz konusu kayıt sistemi hakkındaki gördükleri en önemsiz olan sorundur. Komisyoncular açısından en önemsiz düzeyde görülen ikinci ve tnc sorunlar ise sırasıyla; "hkmetin haller için uygulamaya çalıştığını mevzuatta sürekli değişim yaşanması" ve "reticilerin bilişim teknolojilerini (bilgisayar, akıllı telefon uygulaması, vb.) kullanmadaki yetersizlikleri" olarak belirlenmiştir (izelge 6).

Karar alıcı olarak devlet, Hal Kayıt Sistemi ile sebze ve meyvelerde kayıt dışı işlemleri önlemeyi hedeflemişti. Bu amaçla komisyonculara 5957 sayılı yasa kapsamında hal kanununda yer verilen Hal Kayıt Sistemi ile ilgili düzenlemenin kayıt dışı işlemleri önlemede etkisi olup olmadığını sorulmuştur. Alınan cevaplar, görüşülen komisyoncuların bu konuda farklı görüşlerde olduğunu göstermektedir. Nitekim, komisyoncuların %36.7'si Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı önlemede etkisinin olmadığını düşünürken, %30'u oldukça etkili olduğunu, % 30'u da bu konuda kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir (izelge 7).

Görüşme yapılan komisyonculara, toptancı hallerinde yapılan denetimlerin yeterli olup olmadığina ilişkin bir soru da yöneltilmiştir. Komisyoncuların %40'ı bu konuda kararsız kalırken, önem derecesine göre değişimle birlikte %30'u yetersiz olduğunu düşünmektedir (izelge 7).

Çizelge 7. Komisyoncuların kayıt dışılık ve toptancı hallerinin yönetimi hakkındaki görüşleri.

Table 7. Brokers' views on unregistered transactions and management of wholesale markets.

Yöneltilen Sorular	Seçenekler	Yüzde (%)
Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı etkileme düzeyi	Hiç etkili olmadı	36.7
	Biraz etkili oldu	3.3
	Orta (kararsız)	30.0
	Oldukça etkili oldu	30.0
	Kesinlikle çok etkili oldu	-
Toptancı hallerinin denetiminin yeterli olma durumu	Çok yetersiz	3.3
	Yetersiz	26.7
	Ne yeterli ne yetersiz	40.0
	Yeterli	23.3
Komisyonculara göre toptancı hallerini yönetmesi gereken kuruluş	Çok yeterli	6.7
	Belediyeler	36.7
	Özel sektör	6.7
	Her ikisi de olabilir	56.7

Bu çalışma kapsamında, komisyonculardan toptancı hallerinin yönetiminin kimler tarafından üstlenilmesi gerektiği konusunda belediyeler ve özel sektör açısından bir değerlendirme yapmaları istenilmiştir. Komisyoncuların yaklaşık %57'si hal yönetiminin hem belediyeler hem de özel sektör tarafından yapılabileceği görüşündedir. Toptancı hallerinin sadece belediyeler tarafından idare edilmesi gerektiğini düşünen komisyoncuların oranı ise %36.7'dir (Çizelge 7).

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile 11.03.2010 tarih ve 5957 sayılı kanunla hayata geçirilen Hal Kayıt Sisteminin kayıt dışılığı önlemek adına işlevsel olarak etkin çalışıp çalışmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Bu sorunun yanıtı sistemin en önemli kullanıcılarından birisi olan komisyoncular ile yapılan yüz yüze görüşmeler ile neticesinde verilmeye çalışılmıştır.

Komisyoncuların görüşlerine göre Hal Kayıt Sisteminde görülen en önemli sorunlardan birisi üretilen ürünlerin önemli bir kısmının sisteme kayıt olmadan pazara arz edilmesidir. Bunun da en önemli nedeni olarak Hal Kayıt Sistemi hakkında üreticilerin bilgi eksikliği gösterilmektedir. Sistem ilk kurulduğunda var olan bu sorun halen giderilememiştir. Kırsalda birçok üretici Hal Kayıt Sisteminin ne olduğunu ve nasıl işlediğini ya bilmemekte ya da eksik bir bilgiye sahiptir. Devletin üretilen ürünlerin sisteme girip girmediği konusundaki denetim mekanizması ise etkin çalışmamaktadır. Zaten önemli bir miktarda tarımsal ürünün üretildiği Türkiye'de bu ürünlerin sisteme kaydı için denetimin nasıl yapıldığına ilişkin somut bir bilgiye de rastlanmamıştır. Bu bulgular ışığında kayıt dışılığı önlemek amacıyla kurulan Hal Kayıt Sisteminin etkin çalışmadığını söylemek mümkündür.

Tarımsal üreticiler, Hal Kayıt Sisteminin bildirim yapanlar içinde önemli paya sahiptir. Bu nedenle sistemdeki kayıt dışılığı önlemek amacıyla özellikle de üreticilere yönelik bilgilendirme ve sistemin nasıl kullanılacağına ilişkin eğitim çalışmaları önem taşımaktadır. Eğitim çalışmalarında, üreticilerin ücretsiz olarak indirip kullanabileceği, Hal Kayıt Sisteminin işleyişine yönelik akıllı telefon uygulamaları ile üreticilere görsel olarak sistemin işleyişini öğretiler. Ayrıca; Facebook ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında bu uygulamaların tanıtımları yapılarak üreticilerin dikkati çekilebilir. Bunun yanında, sisteme kayıt olmak koşuluyla bazı avantajlar sunularak üreticilerin sisteme ürün satışlarını bildirmeleri teşvik edilebilir.

Son zamanlarda, tarımsal ürünlerdeki fiyat artışları çok konuşulmaktadır. Fiyat artışlarını kontrol altına almak ise önemli ölçüde arzın kontrol edilmesine bağlıdır. Bu da mümkün olduğunca kayıt dışılığın önüne geçilmesi ile mümkün olabilecektir. Şüphesiz ki Hal Kayıt Sisteminin önemli kullanıcılarından birisi de komisyonculardır. Ancak, bu sisteme bildirim yapan sadece komisyoncular değildir. Komisyoncular dışında tüccarlar, pazarcılar, manavlar, ihracatçılar ve marketler gibi bildirim yapan çok sayıda aktör vardır. Dolayısıyla sadece komisyoncu odaklı bir denetim mekanizması sistemin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamayacaktır. Bunun yerine, üreticiler de dahil olmak üzere sistemin içerisinde yer alan tüm aktörlerin denetlendiği bir sistemin planlanması üzerinde çalışılması daha etkin bir sonuç alınmasına imkan verecektir.

Kaynaklar

- Adanacıoğlu H, Yercan M (2012) Yeni Hal Kanununun Tarım Kesimine Olan Muhtemel Etkilerinin Değerlendirilmesi. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, s. 844-845.
- Apalı A, Bozcu M (2018) Hal Komisyonculuğunda Belge Düzeni Açısından Vergi Usul Kanununun Uygulanmasında Ortaya Çıkan Farklılıkların Araştırılması: Antalya Toptancı Hali Örneği. Diyaletolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi 19: 467-478.
- Aydın Can B, Engindeniz S (2018) Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Toptancı Hallerinin Rolü ve Önemi: Kocaeli Merkez İlçe Toptancı Hali Örneği. Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi 32(3): 266-273.
- Aysoy C, Kırılı DH, Tümen S (2015) Taze Meyve-Sebze Tedarik Zincirindeki Engelleri Azaltıcı Tedbirlerin Fiyatlar Üzerindeki Etkisi. TCMB Ekonomi Notları 3: 1-12.
- Canik F, Alparslan Y (2010) Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlaması ve Toptancı Halleri. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü 11: 2-8.
- Çiçek A, Erkan O (1996) Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklem Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12, Ders notları serisi: 6.
- Coşkun H (2014) Aydın İlinde Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Hallerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Coşkun MH, Tunalıoğlu R (2015) Aydın İlinde Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Hallerinin İncelenmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 12(2): 83-92.
- Demirbaş N (2001) Türkiye'de Toptancı Halleri ile İlgili Yasal Düzenlemelerin Meyve-Sebze Üretim ve Pazarlama Politikalarının Başarısı Üzerine Etkileri: İzmir İli Örneği. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, s. 1-2.
- Emeksiz F, Albayrak M, Güneş E, Özçelik A, Özer OO, Taşdan K (2014) Türkiye'de Tarımsal Ürünlerin Pazarlama Kanalları ve Araçlarının Değerlendirilmesi. Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası Teknik Kongresi, Bildiriler (II), 1155-1172.
- Giray FH (1998) Yeni Hal Yasası Gerçekten Yeni Bir Yasa mı?. Türk-Kooperatif Ekin Dergisi s. 52-56.
- Gözener B, Sayılı M (2011) Tokat İli Merkez İlçede Toptancı Halindeki Komisyoncuların Yeni Hal Yasası Hakkındaki Görüşleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 28(2): 227-235.
- Hadimli H, Bulut İ (2004) Antalya'da Sebze-Meyve Ticareti ve Antalya Toptancı Hali'ne Coğrafi Bir Yaklaşım. Doğu Coğrafya Dergisi 11: 261-282.
- İzmir Valiliği (2017) www.izmir.gov.tr. Erişim 19 Mayıs 2017.
- Ölmez S, Demirörs MO (2015) Yeni Hal Yasası Üzerine Bir Derleme. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 8(2): 59-65.

- Resmi Gazete (2010) Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzelenmesi Hakkında Kanun. 26.03.2010 Tarihli Resmi Gazete, Kanun No. 5957, Sayı: 27533.
- Resmi Gazete (2012) Sebze ve Meyve Ticareti Ve Toptancı Halleri Hakkında Yönetmelik. Resmi Gazete Tarihi: 07.07.2012, Resmi Gazete Sayısı: 28346.
- Sayılı M, Civelek O (2012) Tokat İli Merkez İlçede Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Halinin Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEBGE), Yayın No:203.
- Sayın C, Mencet MN (2007) Hal Yasası'nın Yaş Meyve ve Sebze Pazarlamasındaki Etkinliğinin Tartışılması. GAP V. Tarım Kongresi, 17-19 Ekim: 1.
- Yılmaz S, Yılmaz İ (2002) Türkiye Yaş Meyve ve Sebze Pazarlamasında Toptancı Hal Sisteminin Değerlendirilmesi: Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali Örneği. Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, s. 292-299.